

בראשית פרק יח – אברהם והמלאכים

בפרק י"ח מתארת התורה ביקור של שלושה מלאכים באוהל אברהם באלוני ממרא. אברהם ומשפחתו נהגו בהם הכנסת אורחים, וזכו בהבטחה לכך שבעוד שנה שרה תלד בן. בהמשך הפרק הקב"ה שיתף את אברהם בתוכניתו להשמיד את סדום, ואברהם התווכח והתחנן להצלתה של סדום אם ימצאו בה צדיקים. את עיקר הלמידה נקדיש לדיון שבין הקב"ה לאברהם אודות משפטה של סדום, בשל החשיבות הרבה של האמירה האלוקית על אברהם ותכלית בחירתו: (יט) **כִּי יִדְעֵתִי לְמַעַן אֲשֶׁר יַצִּיחַ אֶת בְּנֵי וְאֶת אֶחָדוֹ וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא ה' עַל אֲבְרָהָם אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו** ללימוד הפרק הזה מוקדשים שני שיעורים.

מבנה הפרק ומוקדי ההוראה:

1	פסוקים א-ח	הכנסת האורחים	מאפייני הכנסת האורחים של אברהם וביתו לתלמידי 5 יח"ל: רשב"ם לפסוק א.
2	פסוקים ט-טז	נבואה על לידת יצחק	החזרה על הנבואה ללידת יצחק בעוד שנה רמב"ן: צחוקה של שרה
3	פסוקים יז-כא	דברי ה' <u>על</u> אברהם <u>ואל</u> אברהם	הסיבה לכך שהקב"ה גילה לאברהם את דינה של סדום, ומתוך כך גילוי הסיבה לבחירת אברהם (פירושי רש"י. לתלמידי 5 יח"ל: גם הרש"ר הירש). דינה של סדום- "הכצקתה", מאפייני הרשע בסדום (רש"י והמדרש. נחמה ליבוביץ'). לתלמידי 5 יח"ל: רמב"ן י"ט ה'
4	פסוקים כב-לג	אברהם מבקש על סדום	מגמתו של אברהם (רש"י כג "ויגש") שתי הבקשות של אברהם תשובתו של הקב"ה (לתלמידי 5 יח"ל: ראב"ע כו ונחמה ליבוביץ')
כל לי	סיכום: הניגוד בין בית אברהם לבין סדום		

1. פסוקים א-ח: הכנסת האורחים

- א וַיֵּרָא אֱלֹהֵי ה' בְּאֵלֶי מִמָּרָא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֵהָל כָּחֹם הַיּוֹם :
- ב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו וַיֵּרָא וַיֵּרָץ לִקְרֹאתָם מִפֶּתַח הָאֵהָל וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה :
- ג וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי אִם נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֵל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עֲבָדֶיךָ :
- ד יֵקָח נָא מִעֵט מִיָּם וְרִחְצֵנוּ רַגְלֵינוּ וְהִשְׁעֵנוּ תַּחַת הָעֵץ :
- ה וְאֶקְחָה פֶתַח לָחֶם וְסֻעֲדוּ לָבָקֶם אַחֵר תַּעֲבֹרֵנוּ כִּי עַל כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל עֲבָדֶיכֶם וַיֹּאמְרוּ כֹּן תַעֲשֶׂה פֶּאֶשֶׁר דִּבַּרְתָּ :
- ו וַיִּמְהַר אַבְרָהָם הָאֵהָלָה אֶל שְׂרָה וַיֹּאמֶר מִהֲרִי שְׁלֹשׁ סָאִים קֶמַח סֵלֶת לִוְשִׁי וְעֲשֵׂי עֲגוֹת :
- ז וְאֵל הַבֶּקֶר רֹץ אַבְרָהָם וַיֵּקָח כֹּן בֶּקֶר רֶדֶד וְטוֹב וַיִּתֵּן אֶל הַנַּעַר וַיִּמְהַר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ :
- ח וַיֵּקָח חֲמֹמֶה וְחֶלֶב וּבֹן הַבֶּקֶר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לַפְּנִיָּהם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכְלוּ :

- פסוק א' מתאר התגלות של הקב"ה לאברהם, תוכן ההתגלות חסר.
- הפסוקים מתארים את הכנסת האורחים של אברהם ומשפחתו :
 - אברהם רץ אל האורחים, וגם מלווה אותם בצאתם (פסוק טז).
 - אברהם מציע מים, לחם וצל, ומספק סעודה עשירה מאד (אומר מעט ועושה הרבה) : כמויות גדולות, מאכלים יקרים.
 - בני ביתו של אברהם שותפים בחסד.
 - הפעלים החוזרים : לרוץ ולמהר.
 - ריבוי הפעלים בפסוקים ז-ח מצביע על העשייה הרבה.

מיומנות :

זיהוי דרכי הביטוי של התורה : מילים מנחות, ריבוי פעלים.

לתלמידי 5 יח"ל

התגלות ה' לאברהם

רשב"ם לפסוק א : וירא אליו ה' - האידך? שבאו אליו שלשה אנשים שהיו מלאכים, שבהרבה מקומות כשנראה המלאך קוראו בלשון שכינה, כדכתיב : "כי שמי בקרבו" שלוחו כמותו.

ה' התגלה לאברהם ("וַיֵּרָא אֱלֹהֵי ה' ") אך לא נכתב מה אירע בהתגלות זו, מה הייתה מטרותה ומה היה תוכן ההתגלות.

רשב"ם מסביר שההתגלות של ה' היא המפגש עם המלאכים - שדיברו אתו בפסוקים הבאים, המלאכים הם שליחי ה' והשיח איתם הוא ההתגלות של דבר ה' לאברהם. וירא אליו ה' היא אם כן הכותרת למתואר אחר כך בסיפור המפגש של אברהם עם המלאכים.

מיומנות : זיהוי הקושי בכתוב

הצעות לשיח אמוני-ערכי

הכנסת אורחים

אברהם ושרה מלמדים אותנו כיצד מכניסים אורחים. כאן למדנו את חשיבותה של המצווה ועל ההידור בה.

לאורך הדורות מנהג הכנסת האורחים היה נפוץ ומרכזי בעם ישראל. עוברי-אורח עניים ושאינם עניים מצאו מקום לינה וסעודה בביתם של אנשי העיר, ולעיתים שבתו בביתם.

המצוה בצורתה זו איבדה את מקומה היום. אירוח שכנים ומכרים הוא מנהג יפה ומרבה אהבה ורעות אך זה אינו בגדר מצוות הכנסת אורחים. רובנו לא התנסינו מעולם באדם הדופק על הדלת בערב שבת, ולא הזמנו אדם זר לארוחה.

מהם הערכים הבאים לידי ביטוי במצוות הכנסת אורחים? כיצד אנו מקיימים מצוות הכנסת אורחים כיום?

[פניני הלכה - מצוות הכנסת אורחים](#)

2. פסוקים ט-טו: הנבואה על לידת יצחק

ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אֵיךְ שָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְּאֵהָל :

י וַיֹּאמֶר שׁוּב אֲשׁוּב אֵלֶיךָ כְּעַת חַיָּה וְהִנֵּה בֶן לְשָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֵהָל וְהוּא אֶחָד :

יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זָקְנִים בָּאִים בְּיָמִים חֲדָל לְהָיוֹת לְשָׂרָה אֶרֶח כְּנָשִׁים :

יב וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הִיָּתָה לִי עֵדָנָה וְאֵדֹנִי זָקֵן :

יג וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָהָם לְמַה זֶה צִחַקְךָ שָׂרָה לֵאמֹר הֲאֵף אֲמַנָּם אֶלֶד וְאֲנִי זָקְנָתִי :

יד הֲיִפְלֵא מִה' דָּבָר לְמוֹעֵד אֲשׁוּב אֵלֶיךָ כְּעַת חַיָּה וְלִשְׂרָה בֶן :

טו וַתִּכְחַשׁ שָׂרָה לֵאמֹר לֹא צִחַקְתִּי כִּי יֵרָאָה וַיֹּאמֶר לֹא כִּי צִחַקְתִּי :

- האורחים בישרו לאברהם ולשרה שבאוהל שבעוד שנה תלד בן (יש להסביר את הביטויים "כעת חיה" ו"למועד").
- אברהם שמע על הבשורה בפרק הקודם. ומן העובדה שהמבקרים שואלים איה שרה? ומלשון הבשורה "לשרה אשתך בן" ניתן להסיק שהבשורה יועדה בעיקר לאוזניה של שרה.
- שרה שמעה את דברי האורחים אך לא ראתה את הדוברים - "ושרה שומעת" (י). היא הגיבה בצחוק בקרבה - בינה לבין עצמה - "וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ" (יב). המקרא מנמק את תגובתה: "וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זָקְנִים בָּאִים בְּיָמִים חֲדָל לְהָיוֹת לְשָׂרָה אֶרֶח כְּנָשִׁים" (יא). (יש להסביר את הביטוי ארח כנשים)
- תגובת ה' לצחוק בפנייתו לאברהם היא " הֲיִפְלֵא מִה' דָּבָר? ",

צחוקה של שרה

רמב"ן (טו):

ותכחש שרה לאמר -

אני תמה בנביאה הצדקת איך תכחש באשר אמר השם לנביא,

וגם למה לא האמינה לדברי מלאכי אלוהים.

והנראה בעיני כי המלאכים האלה הנראים כאנשים באו אל אברהם, והוא בחכמתו הכיר בהם, ובישר אותו "שוב

אשוב אליך" ולשרה בן.

"ושרה שומעת", ולא ידעה כי מלאכי עליון הם, כענין באשת מנוח (שופטים יג, ו).

ואולי, לא ראתה אותם כלל.

מהי תמיהתו של רמב"ן על תגובתה של שרה?
מדוע, לפי רמב"ן, לא האמינה שרה לדברי האורחים?

נקודת המוצא של רמב"ן היא בכתוב: "וַיִּשְׁרָה שְׁמֵעֵת" - שרה לא ידעה שהאורחים הם מלאכים שליחי ה' אלא חשבה שהם אנשים רגילים.

מיומנויות: זיהוי נקודת המוצא של הפירוש

הרחבה: בין צחוקו של אברהם לצחוקה של שרה
בפרק יז התבשר אברהם על לידת יצחק, וצחק:
יז וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל פָּנָיו וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבִּי הִלָּכָן מָאָה שָׁנָה וַיֵּלֶד וְאִם שָׂרָה תִּבְתּ-תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד.
מדוע שם לא ננוף אברהם על צחוקו?
רש"י שם מבאר שיש הבדל בין צחוקו של אברהם לצחוקה של שרה:
רש"י (בראשית יז, יז):
ויפל אברהם על פניו ויצחק - זה (בפרק יז) תירגם אונקלוס: 'יוחדי'. לשון שמחה. ושל שרה (בפרק יח) לשון 'מחוד'
(לשון לגלוג). למדת שאברהם האמין ושמח, ושרה לא האמינה ולגלגה.
וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם:
רש"י נעזר בתרגום אונקלוס כדי להבחין בין שני סוגי הצחוק.

3. פסוקים טז-כב: דברי ה' על אברהם ואל אברהם

טז וַיִּקְמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיִּשְׁקְפוּ עַל פְּנֵי סָדָם וְאַבְרָהָם הִלֵּךְ עִמָּם לְשִׁלְחָם:
יז וְהָיָה אִמְרָם הַמִּכְסָּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה:
יח וְאַבְרָהָם הָיָה יְהִיָּה לְגוֹי גָּדוֹל וְעַצִּים וְנִבְרָכוּ בּוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ:
יט כִּי יִדְעִיתִי לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְנָה אֶת בְּנֵיו וְאֶת אַחֲרָיו וְשִׁמְרוּ דְרָכָה ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הִבִּיֵּא ה' עַל
אַבְרָהָם אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר עִלָּיו:
כ וַיֹּאמֶר ה' זַעֲקֵת סָדָם וְעַמָּהָ כִּי רַבָּה וְחֲטָאתָם כִּי כִבְדָּה מְאֹד:
כא אַבְרָהָה נָא וְאַרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עֲשׂוּ כָלָה וְאִם לֹא אֲדַעָה:
כב וַיִּפְּנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֵמָה וְאַבְרָהָם עֹדְנוּ עֹמֵד לִפְנֵי ה':

- אברהם נפרד מן המלאכים ומלווה אותם. המלאכים משקיפים על סדום - כרמז לבאות.
- דברי ה' מחולקים לשני חלקים: "וה' אמר" (יז - יט) - דבר ה' לעצמו או למלאכיו (רש"י הירש), "ויאמר ה' (כ) - דבר ה' לאברהם. החלק הראשון בדברי ה', דבר ה' לעצמו או למלאכיו, כולל את שאלת ה' בפסוק יז ושתי הנמקות המבהירות את מקור השאלה: פסוק יח ופסוק יט. החלק השני הוא דברי ה' לאברהם אודות סדום.
- לאחר שאלת ה' מציין הכתוב שהמלאכים עזבו ואברהם נותר לבד אל מול ה'.

מיומנויות:

זיהוי מבנה הכתוב:

הבחנה בין שני חלקי דברי ה': "וה' אמר" (דברים לעצמו) ו"ויאמר ה'" (דברים לאברהם).

א. הסיבה לכך שהקב"ה גילה לאברהם את דינה של סדום

רש"י יז

המכסה אני - בתמיה:

אשר אני עושה - בסדום, לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו, אני נתתי לו את הארץ הזאת, וחמשה כרכין הללו שלו הן, שנאמר 'גבול הכנעני מצידון' וגו' 'בואכה סדומה ועמורה' וגו'. (י, יט). קראתי אותו אברהם, אב המון גוים, ואשמיד את הבנים, ולא אודיע לאב שהוא אוהבי?

אילו שתי סיבות מביא רש"י לכך שה' שיתף את אברהם בתכניות ה'?

על פי רש"י, ה' גילה לאברהם את דינה של סדום משום שסדום נמצאת בתוך גבולות הארץ המובטחת לאברהם, ומשום שה' הגדיר את אברהם כ"אב המון גוים", ולכן לכאורה לא ראוי לפגוע בבני אברהם היושבים בארץ שהובטחה לאברהם ללא ידיעתו.

רש"י יט

כי ידעתיו – לשון חיבה: מודע לאישה (רות ב': א'), מודעתנו (רות ג': ב'), ואדעך (שמות ל"ג: י"ז). ואמנם עיקר כולם אינו אלא לשון ידיעה, שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו. ולמה ידעתיו? למען אשר יצוה – לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכיו.

כיצד מפרש רש"י את המילה "ידעתיו"?

מה הסיבה לבחירה באברהם להיות אבי האומה?

לפי פירוש רש"י השורש י.ד.ע. כאן משמעותו חיבה (ולא ידיעה שכלית).
לפי פירוש רש"י כאן גילתה התורה מדוע אהב ה' את אברהם, ומדוע בחר באברהם אבינו להיות אבי האומה.

מיומנויות: ניסוח מחדש של תוכן הכתוב על פי הפירוש

לתלמידי 5 יח"ל:

רש"י הירש בראשית י"ח

כי ידעתיו – לא בחרתי בו למען עצמו – לעשותו שליט עשיר ורב עוצמה – אלא כדי להיות מייסדה ומחנכה של אומה המצווה על שליחות נעלה ואצילית; ולא לטובת עצמו, אלא לטובתה של אומה זו; ואני אתמוך בו ואסייע בידו בתפקידו כמחנך עם. זוהי הסיבה היחידה שבגללה אני חייב לגלות לו את תכנית, ולהעמיד אותו על הבנת רצוני... וזמן רב לאחר שהוא, אבי האומה, ילך לעולמו, יעמדו עדיין בניו וביתו אחריו איתן על היסוד המוצק הזה, ינהלו את חייהם על בסיס עקרונות אלה, ויהפכו אותם למציאות חיה... כדי לסייע לו בתפקיד חינוכי כביר זה,

מעמיד הקב"ה עתה את אברהם על הבנת דרכיו, כמורשה שעליו להנחיל לבניו אחריו; כדרך שגם משה – הגדול שבצאצאיו – ביקש לדעת דרכי ה', לעזור בידו בהנהגת עמו (שמות לג, יג).

לפי הרש"ר הירש, לשם מה נבחר אברהם? מהו התפקיד החינוכי שייעד ה' לאברהם? מדוע שיתף ה' את אברהם בתכניתו לגבי סדום, לפי הרש"ר הירש?

הרש"ר הירש מסביר שאברהם נבחר לא בשל גדולתו האישית, אלא למטרה חינוכית - להיות מייסד אומה בעלת שליחות מוסרית. ה' שיתף אותו בתכניתו לגבי סדום כ"שיעור מעשי" בהנהגת ה' את העולם, כדי שיוכל להנחיל לצאצאיו את עקרונות הצדק והמשפט שישפיעו על האומה לדורות.

ב. ה' גילה לאברהם את דינה של סדום

רש"י כ: [הכצקתה](#) - של מדינה:

הבאה אלי עשו - ואם עומדים במרד - כלה אני עושה בהם. ואם לא - יעמדו במרדן, אדעה מה אעשה להיפרע מהן בייסורין ולא אכלה אותן.

המילה "הכצקתה" כוללת בתחילתה את ה' השאלה (האם? האמנם?) ובסופה ה' הכינוי שמשמעותה: שלה. (ביתה - הבית שלה, שמלתה - השמלה שלה וכדו') רש"י מבאר בפירושו על מי נסוב הכינוי במילה צעקה. כצקתה של מדינה - העיר סדום. ה' מבקש לבדוק האמנם מעשי אנשי בסדום חמורים כמו שעולה מצעקת העשוקים בעיר? ע"פ פירוש הפשט - סדום היא העיר הראשית (גם עמורה נכללת בתוכה) ולכן רש"י מכנה אותה מדינה. הצעקה היא צעקת העיר סדום, ולכן - יחיד נקבה.

הרחבה: המילה הפכה לביטוי בעברית - [הכצקתה](#) - האמנם הדבר חמור עד כי כך.

בפירושו השני רש"י פונה אל הדרש, ומסביר שמה שהכריע את דינה של סדום היתה צעקתה של נערה, שדין הרשע של סדום הביא להריגתה:

(פירוש רש"י לא מצוטט כאן - במקומו מובא המדרש המלא)

"הכריזו בסדום ואמרו: כל מי שהוא מחזיק בידו בפת לחם לעני לגר לאביון יישרף באש,

פלוטית בתו של לוט הייתה נשואה לאחד מגדולי סדום ראתה עני אחד מדוקדק ברחובות העיר ועגמה נפשה, מה הייתה עושה? בכל יום כשהייתה יוצאת לשאוב מים, הייתה נותנת בכדה מכל מזון הבית ומכלכלת אותו, אמרו אנשי סדום: העני הזה מאין הוא חי? עד שגילו הדבר והוציאו אותה להישרף.

אמרה: ריבונו של עולם, עשה משפטי ודיני!

ועלתה צעקתה לפני כיסא הכבוד".

(פרקי דרבי אליעזר כ"ה)

מה מאפיין את רשעתה של סדום? מדוע נידונה דווקא העיר סדום לכליה?
 "... הרע נהפך לפעולה חוקית, עשיית הרע נהפיכת לחוק החברה.

אין הרע דבר הנעשה בצנעה, שיש להתבייש בפניו, גם אין הרשע נעשה בגלוי ע"י התפרצות ספונטנית של המונים פרועים ומוסתיים מפרי סדר ועוברי חוק, אלא הוא הסדר והוא חוק החברה, והעובר עליו ועושה ספונטנית - על פי עצת ליבו - את הטוב, הרי הוא פורע מוסר וחוק, ואחת דתו למות". (נחמה ליבוביץ', עיונים חדשים, עמ' 125).

המדרש מחדד את הניגוד בין אברהם, שבביתו הנורמה היא חסד כלפי כל אדם, וכל עובר אורח מתקבל בכבוד, לבין סדום, שבה "הכריזו ואמרו, הרשע הוא החוק. בית אברהם זוכה לבשורה על לידה- הוספת חיים, בעדו סדום נידונה לכליה.

מיומנויות:

זיהוי דרכי הביטוי של התורה: הבחנה בין ה' הידיעה, ה' השאלה וה' הכינוי במילה "הכצעקתה"

זיהוי הקושי בכתוב: הבנת הקושי במבנה פסוק כא ופתרונו לפי רש"י.

הבחנה בין פשט לדרש

לתלמידי 5 יח"ל:

תשובה נוספת לשאלה מדוע נגזרה כליה על סדום נמצא בפירוש הרמב"ן המופיע בפרק י"ט פסוק ה':

"ודע כי משפט סדום היה למעלת ארץ ישראל, כי היא מכלל נחלת ה' ואינה סובלת אנשי תועבות, וכאשר תקיא את הגוי כלו מפני תועבותם הקדימה וקאה את העם הזה שהיו רעים וחטאים מכולם לשמים ולבריות, ושממו עליה השמים והארץ, והושחתה הארץ בלא רפואה לעולם, ... כי יש באומות רעים וחטאים מאד ולא עשה בהם ככה, אבל למעלת הארץ הזאת היה הכל, כי שם היכל ה'".

לפי הרמב"ן, מדוע דווקא סדום נענשה בעונש כה חמור, בעוד שישנן אומות אחרות רעות וחוטאות שלא נענשו באופן דומה?

הרמב"ן מסביר שעונשה החמור של סדום קשור למעלתה המיוחדת של ארץ ישראל כ"נחלת ה'" ו"היכל ה'", שאינה סובלת רשעות. הארץ עצמה מקיאה את יושביה החוטאים, ובמיוחד את אנשי סדום שהיו רעים וחטאים מכולם.

למורה - ראה הרחבה בעניין מעלת א"י בפירוש הרמב"ן ביחידת ההגבר רש"י רמב"ן. נציין כי דברי רמב"ן אלו הן תוספת לדבריו, ויש הסוברים שנכתבו כאשר הגיע לארץ וראה אותה בשוממותה. (תוספות רמב"ן לפירושו לתורה שנכתבו בארץ ישראל, יוסף עופר יהונתן יעקבס, עמ' 164 - 167)

הרחבה: מבנה פסוק כא

פסוק כא סתום וקשה להבינו מבחינה תחבירית.

רש"י משלים את הפסוק כך שהוא מציב שתי אפשרויות:

אם עושים כך - יקרה להם כך

ואם לא עושים כך - יקרה להם כך.

רש"י בו הוא מוכיח את פירושו מתוך הסימונים בפסוק:

"ולפיכך יש הפסק נקודת פסיק בין עשו לכלה, כדי להפריד תיבה מחברתה"

הצעות לשיח אמוני-ערכי

- חסד-צדק

במרכז הפרק עומד אברהם אבינו, המלמד אותנו חסד וגם צדק.

גם ברגע של קושי פיסי- ביום השלישי למילתו- אברהם פונה עם הפנים החוצה ועוסק בצרכי הכלל.

המלאכים מבשרים לבית אברהם בשורה של חיים.

מנגד, לסדום, שכל קיומה מנוגד לחסד, מבשרים המלאכים בשורה של כיליון.

הנביא ישעיהו משווה את אנשי ירושלים בימי הבית הראשון לאנשי סדום:

י שָׁמְעוּ דְבַר ה' קְצִינֵי סֹדֶם הֶאֱזִינוּ תוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עִם עֲמָרָה:

...

טז רָחֲצוּ הַזִּכּוֹ הַסִּירוּ רֹעַ מֵעֲלֵיכֶם מִן־הָרָע: עֵינֵי חִדְלוּ הָרָע:

יז לְמַדּוֹ הֵיטֵב דָּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אֲשֶׁרוֹ חֲמוּץ שִׁפְטוֹ יָתוֹם רִיבוֹ אֶלְמָנָה:

יח לָכוּ נָא וְנִנְכַּחְתָּה יֹאמַר ה' אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כְּשָׁנִים כְּשָׁלָל וְלִבֵּינוּ אִם יֵאָדִימוּ כְּתוֹלָע כְּצֶמֶר יִהְיוּ:

יט אִם תֵּאָבֹוּ וְשִׁמְעַתֶּם טוֹב הָאָרֶץ תֵּאָכֵל:

כ וְאִם תִּמָּאֲנוּ וּמְרִיתֶם חָרֵב תֵּאָכֵל כִּי פִי ה' דֹּבֵר:

- מה מקומו של החסד בחיינו?

- עד כמה אנחנו עוסקים בצדק?

- כיצד אנו הולכים בדרכו של אברהם, ו"שומרים דרך ה' לעשות צדקה ומשפט"?

4. פסוקים כג-לג: אברהם מבקש על סדום

כג וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲאֵף תִּסְפָּה צָדִיק עִם רָשָׁע:

כד אוֹלֵי יָשׁ חֲמִשִּׁים צָדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר הֲאֵף תִּסְפָּה וְלֹא תִשָּׂא לְמָקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצָּדִיקִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ:

כה חֲלָלָה לָךְ מַעֲשֵׂת בְּדָבָר הַזֶּה לְהַמִּית צָדִיק עִם רָשָׁע וְהִנֵּה כְּצָדִיק כְּרָשָׁע חֲלָלָה לָךְ הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט:

כו וַיֹּאמֶר ה' אִם אֶמְצָא בְּסֹדֶם חֲמִשִּׁים צָדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר וְנִשְׁאַתִּי לְכָל הַמָּקוֹם בְּעִבּוּרָם:

כז וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָא הוֹאֵלְתִּי לְדָבָר אֵל אֲדֹנָי וְאֵנֹכִי עֹפֵר וְאֹפֵר: כח אוֹלֵי יַחֲסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצָּדִיקִים חֲמִשָּׁה

הַתְּשֻׁחִית בְּחִמְשָׁה אֶת כָּל הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁחִית אִם אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים וְחֲמִשָּׁה:

כט וַיִּסָּף עוֹד לְדָבָר אֵלָיו וַיֹּאמֶר אוֹלֵי יִמָּצְאוּ שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בְּעִבּוּר הָאַרְבָּעִים:

ל וַיֹּאמֶר אֵל נָא יַחַר לֹאֲדֹנָי וְאֲדָבָרָה אוֹלֵי יִמָּצְאוּ שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה אִם אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים:

לא וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָא הוֹאֵלְתִּי לְדָבָר אֵל אֲדֹנָי יִמָּצְאוּ שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁחִית בְּעִבּוּר הָעֶשְׂרִים:

לב וַיֹּאמֶר אֵל נָא יַחַר לֹאֲדֹנָי וְאֲדָבָרָה אֶף הַפֶּעַם אוֹלֵי יִמָּצְאוּ שָׁם עֶשְׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁחִית בְּעִבּוּר הָעֶשְׂרָה:

לג וַיִּלָּךְ ה' כְּאִשֶּׁר כָּלָה לְדָבָר אֵל אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לְמָקוֹמוֹ:

- שתי הבקשות השונות של אברהם: לא להמית צדיק עם רשע (פס' כג; כה), להציל את העיר כולה בזכות

מספר הצדיקים שבה (פס' כד).

- אברהם מעלה שאלה מוסרית: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט?" - הביטוי מדגיש את אמונתו של

אברהם בצדק האלוהי.

- ההדרגה: אברהם מתחיל מ-50 צדיקים ויורד עד ל-10 צדיקים.

- דרכי הפניה של אברהם : ביטויי ענווה ("ואנכי עפר ואפר"), חזרה על בקשת סליחה ("אל נא יחר לאדני"), שימוש החוזר במילה "אולי".
- ה' מסכים להציל את כל העיר במידה וימצאו בה מעט צדיקים (אפילו 10).

א. בקשתו של אברהם

אברהם התפלל כדי למנוע את חורבנה של סדום.

רש"י כג: ויגש אברהם

מצינו הגשה למלחמה - ויגש יואב (שמואל ב' י': י"ג),
הגשה לפיוס - ויגש אליו יהודה (בראשית מ"ד: י"ח),
והגשה לתפילה - ויגש אליהו הנביא (מלכים א' י"ח: ל"ו).
לכל אלה ניגש אברהם: לדבר קשות, לפיוס ולתפילה.

מהן מטרותיו של אברהם כאשר הוא "ניגש"?

מתוך ההשוואה לפועל 'ויגש' במקומות נוספים בתנ"ך מזהה רש"י כוונות שונות בעמידתו של אברהם לפני הקב"ה:

- מלחמה (תביעה לעשיית צדק),
- פיוס (ריצוי וניסיון לשכנע את הצד השני - טיעונים לוגיים, שפה של משא ומתן, ניסיון להגיע לפשרה),
- תפילה (בקשת רחמים).

בדבריו של אברהם שתי בקשות שונות:

- האף תִּסְפָּה צָדִיק עִם רָשָׁע? (כג) - אברהם ביקש להבחין בין הצדיק לרשע, להציל את הצדיקים ולהעניש את הרשעים (בקשה שהיא מידת הדין)
 - אוֹלֵי יָשׁ חֲמָשִׁים צָדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר, האף תִּסְפָּה וְלֹא תִשָּׂא לְמָקוֹם לְמַעַן חֲמָשִׁים הַצָּדִיקִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ? (כד) - אברהם ביקש שאם יש בעיר צדיקים, העיר כולה תינצל בזכותם (בקשה שהיא לפנים משורת הדין).
 - חָלָלָה לְךָ מַעֲשֵׂת כְּדָבָר הַזֶּה לְהַמִּית צָדִיק עִם רָשָׁע וְהָיָה כְּצָדִיק כְּרָשָׁע (כה) - אברהם חזר וביקש להבדיל את הצדיקים מתוך הרשעים.
- הבקשה הרחבה יותר (הצלת העיר כולה) "עטופה" בבקשה המצומצמת (הצלת הצדיקים), הנאמרת לפניה ואחריה.

רבינו בחיי מבאר את הויכוח בין אברהם לקב"ה.

ר' בחיי בראשית י"ח, כ"ג

...התחיל מתוכח עם הקב"ה חלילה לך מעשות כדבר הזה, והזכיר חלילה לך שני פעמים כנגד שני המדות מדת רחמים ומדת הדין, ואמר חלילה לך אפילו במדת הדין להמית צדיק עם רשע, שאם כן יהיה כצדיק כרשע ותבטל הבחירה והעבודה, ותרבה הכפירה בעולם, חלילה לך במדת הרחמים מקל וחומר לפי שאתה שופט כל הארץ, השופט כל הארץ לא יעשה משפט, כענין שאנו אומרים בראש השנה ויגבה ה' צבאות במשפט, והמלך המשפט. והודיעו הקב"ה כי לא מחשבתו מחשבות אברהם אבל יתנהג עמהם במדת רחמים...

ב. תשובתו של ה'

"וַיֹּאמֶר ה': אִם-אֶמְצָא בְּסֹדִם חֲמִשִּׁים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר--וְנִשְׂאֹתִי לְכָל-הַמָּקוֹם בְּעִבְרָם" (כו)
 בקריאה הפשוטה נראה כי ה' נענה לבקשה הנרחבת, והוא, אכן, מוכן להציל את כל אנשי סדום בזכות מעט הצדיקים, שאולי ימצאו בעיר.

לתלמידי 5 יח"ל:

ראב"ע (כ"ו): "וטעם בתוך העיר - שהם יראים את ה' בפרהסיא, וכן (ירמיה ה', א') "שוטטו בחוצות ירושלים".

איזה תנאי הציב ה' להצלת סדום?

כיצד משמש הפסוק שמביא ראב"ע מספר ירמיהו ראייה לדבריו?

לפי ראב"ע, הביטוי "בתוך העיר" אינו רק תיאור מקום אלא תנאי מהותי - הצדיקים צריכים להיות גלויים ומוכרים בפרהסיא, לא צדיקים נסתרים. הוא מביא ראייה מירמיהו שבו ה' מבקש לחפש צדיקים בחוצות ירושלים כתנאי לסליחה. הכפילות בפסוק ("בסדום", "בתוך העיר") מחזקת הבנה זו - העיר תנצל רק בזכות צדיקים המשפיעים ומעוררים בחיי הציבור.

מיומנויות:

זיהוי הקושי בכתוב: הבנת הקושי בכפילות "בסדום", "בתוך העיר" ופתרונו

מהי הסיבה לתנאי ("בתוך העיר") שמציב ה' בתשובתו?

"אמנם יש בכוח המיעוט להכריע גורל המקום לכף זכות, אבל רק אם אותם מעטים בודדים צדיקים הם "בתוך העיר", מעורים ומעורבים בחיי העיר, בעסקיה, במשאה במתנה, אם מופיעים ומשפיעים הם בציבוריותה, אבל אם אין אותם בודדים אלא נחבאים וחיים חיי צדקות בחדרי חדרים, הם את נפשם - אולי - יצילו, אך בודאי אין זכותם יכולה להגן על 'העיר', ואין 'העיר', אשר דוחקת אותם מתוכה ומכריחה אותם להיסגר בחדרי חדרים לבל תפריע צדקותם לרשעה המתרוננת ברחובות קריה, אין אותה עיר יכולה לדרוש חסות בזכות צדיקה הנחבאים". (נחמה ליבוביץ', עיונים חדשים בספר בראשית, עמ' 131-132)

בפסוקים אלו פנה אברהם לקב"ה כדי אברהם להציל את סדום.

עצם הבחירה של הקב"ה לשתף את אברהם בכוונותיו לגבי סדום היא מעין הזמנה להתערב ולהתפלל. ה' הזכיר את תפקידו של אברהם "להיות לגוי גדול ועצום" (פסוק יח), הדגיש את תפקידו "לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (פסוק יט). בכך כביכול רמז לאברהם שזה המקום ליישם את ערכי הצדק והמשפט. ולימד את אברהם (ואת הדורות הבאים) על חשיבותם של ערבות ושל חסד.

סיכום

פרק י"ח פותח בהכנסת האורחים של אברהם וביתו כלפי שלושת האורחים. הפסוקים מתארים את פרטי האירוח, ומלמדים על מידת החסד של אברהם.

חלקו האחרון של הפרק מתאר פניה של אברהם אל הקב"ה בבקשה שירחם על סדום, ולפחות - יעשה בה משפט צדק. שני חלקים אלו הם דוגמאות חיות לסיבה לבחירת הקב"ה באברהם: "לִמְעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (יט).

מרכזו של הפרק מציג ניגוד בין בית אברהם מכניס האורחים ומבקש הרחמים לבין אנשי סדום הרשעים (עליהם נלמד בפרק י"ט), לכן ניגוד בין הבשורה לאברהם ולשרה על לידת יצחק "כִּי־עַתָּה יִחְיֶה" (י), ובין בשורת הכליה על

סדום הרשעה: "הַכְּצַעְקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כָלָה" (כא). הניגוד מלמד כי חברה שחפצה חיים צריכה להיות מושתתת על עקרונות של חסד ושל משפט צדק.

הרחבה: רש"ר הירש לפסוק טז - הניגוד בין בית אברהם לבין סדום :
משם – מסעודתו של אברהם. הם קמו מהסעודה הגדולה שערך לכבודם אברהם, והשקיפו כלפי סדום. אנו מכירים כבר את סדום זו (לעיל י"ג, יא) אשר נהנתה מרוב שפע... ידענו גם על השחתתה המוסרית של סדום ; איך שבעושרם – ודווקא בגלל עושר זה – נעשו אנשי סדום "רעים וחטאים" (י"ג, יג), רעים לבריות, וחטאים מוסרית עד כדי בהמיות. סדום אם כן הייתה הניגוד הגמור לסביבה הפשוטה והטהורה שממנה התכוננו שלושת האנשים זה עתה לצאת.
שלושת האנשים ראו זה עתה את תחילת יצירתה של אומה המבוססת על שני יסודות : א. קידוש הגוף על ידי ריסון מוסרי טהור של כל הדחפים והנטיות, ושעבודם לרצון ה', בקיום מצוות מילה ; ב. גמילות חסדים, וגילוי אהבה ללא גבולות לבריות, כבהכנסת האורחים ממנה נהנו זה עתה שלושת האנשים בבית אברהם. סעודת הכנסת אורחים זו, שבמהלכה נודע להם על היסודות הראשונים של האומה העתידה של ה', ושהייתה בניגוד גמור לסדום ; עמדה במדרגה כה גבוהה מעל להשחתת הנוראה של סדום (שאלה היה עליהם עתה ללכת), עד שהם השקיפו למטה על סדום ב"מבט בוחן ומבקר". זה פירוש "וישקיפו".

מיומנויות :

הבנת הכתוב :

- מבנה הכתוב : מסגרת ("סיים במה שפתח")
- הבחנה בין שני חלקי דברי ה' : "וה' אמר" (דברים לעצמו) ו"ויאמר ה'" (דברים לאברהם)
- דרכי הביטוי של התורה : מילים מנחות, ריבוי פעלים, הבחנה בין ה' הידיעה, ה' השאלה וה' הכינוי במילה "הכצעקתה"

פרשנות :

- ניסוח מחדש של תוכן הכתוב על פי הפירוש
- זיהוי הקושי בכתוב (רשב"ם לפסוק א', כפילות בפסוק כ"ו)
- זיהוי נקודת המוצא של הפירוש
- הבחנה בין פשט לדרש